

Inhoud

Proloog 9

1 **Tirannen der lucht**

Vogelliefhebber 17

Jachtverslag 21

Grootste verwoester 26

Nozeman, Linnaeus en de witkoppige arend 30

Een wereld vol arenden 33

Tomb of the Eagles 40

Arendfabels 49

Totem 55

Natuurbeeld 60

2 **Ontmoetingen**

Biesbosch 65

Duitsland 72

Zeeuws-Hollandse Delta 73

Noorwegen 82

Zuidlaardermeer 86

Noorwegen 92

Ijsseldelta 95

Duitsland 104

Oostvaardersplassen 107

Schotland 117

Waterleidingduinen 127

3 Een jaar met arenden

Schuilhut op dertig meter hoogte	133
Van balts tot balts	137
De North Shore van Lake Superior	141
British Columbia en Yukon	146
Alaska: Glacier Bay	150
Alaska: Chilkat River	153
Terug naar Nederland	160

4 Als een feniks uit de as

Neergang en ommekeer	165
Windmolens	172
Lood, gif en nog zowat	178
Oostvaardersplassen	184
Duursche Waarden	193
Tuinieren	199
Rewilding	204
Toekomstkaart	212
Een nieuw systeem	219
Tussen hoop en twijfel	225
Verrassingen	230

Epiloog	237
Dankwoord	239
Zeearendgebieden in Nederland	242
Geraadpleegde literatuur	245

Proloog

Het gebeurde op een zonnige dag in de zomer van 2019. De hele Biesbosch lag op apegapen, overweldigd door een drukkende hitte. De eenden zochten verkoeling in het riet en zelfs de zangvogels hielden zich muisstil. Boswachter Thomas van der Es leek nergens last van te hebben. Hij stond ontspannen aan het roer van zijn bootje en vertelde honderduit. Over de Biesbosch en over 'zijn' zeearenden, die hier broedden sinds 2012. Met een beetje geluk zouden we die nu te zien krijgen. Dat was waarvoor ik was gekomen.

We waren nog geen halfuur onderweg of daar waren ze. Twee oudervogels en een jong vlogen achter elkaar voorbij, met machtige trage vleugelslagen, vlak boven het water. Ze waren redelijk ver weg, maar dichtbij genoeg. Daar gebeurde het. Ik schoot vol. Ik liet het niet merken, want ik wilde niet soft overkomen, maar mijn keel zat in één klap dicht.

Een deel van die softheid kwam ongetwijfeld van de jetlag. Nog maar vijf dagen ervoor was ik terugverhuisd van Noordwest-Canada naar Nederland. Een heel jaar lang had ik daar met mijn gezin gewoond, bij een dorpje op de grens met Alaska. We woonden er midden in de wildernis. Ons houten huis had een fenomenaal uitzicht over een meer en een besneeuwde berg. In de verte lagen de gletsjers en de fjorden van Alaska. In onze tuin liepen lynxen en beren. Op ons balkon voerden we eekhoorns, gaaien en kolibries. En boven ons hoofd vlogen zeearenden. *Bald eagles* met een witte kop, heel nauw verwant aan onze Europese zeearenden. Ze speelden graag met de luchtstromen boven de bergrichel achter ons huis. Soms hielden ze een schijngevecht met een groepje raven en zweefden dan dwars door ons uitzicht.

Iedere keer was dat adembenemend. Dit was échte wildernis, gewoon vanaf ons balkon, met wilde dieren in hun element.

In het dorp hing vaak een zeearend rond die mensen liefkozend Eddie the Eagle noemden, naar de aandoenlijke Britse skischansspringer die ooit laatste werd op de Olympische Spelen. Voor de inheemse bewoners was deze arend een totemdier dat steun bood in moeilijke tijden. Hij zat dagelijks op een telefoonpaal bij de haven, uitkijkend over het meer. Als je een arend wilde zien, dan ging je dáárheen. Dan had je niet eens een kijker nodig om zijn priemende ogen te kunnen zien, zijn prachtige witte kopveren, zijn felgele snavel en klauwen.

Eddie keek je soms vorsend aan, maar meestal negeerde hij je totaal. Als je geluk had, strekte hij even zijn joekels van vleugels voor je uit, of liet zijn meeuwachtige geluid horen: *íííííeuw, ieuw-ieuw-ieuw-ieuw*. Dat had wel iets mystieks, zeker als het sneeuwde. Dan leek het wel een tafereel uit zo'n glazen schudbolletje. Eddie op zijn paal, in dat zwart-witte tenue met gele accenten, met die vallende sneeuwvlokken om hem heen, de donkere coulissen van de sparreneilanden op de achtergrond, en daarachter de contouren van de berg.

Dat schoot allemaal door me heen, daar in die boswachtersboot in de Biesbosch. Die beelden, maar ook allerlei gevoelens. Zat ik nog maar in Canada. Heimwee, onrust, twijfel.

Maar dat was niet waarom ik volschoot. Blijkbaar was er nog iets anders aan de hand. Die arenden gaven me ook een heel ander gevoel: een wonderlijke verbazing over de Nederlandse natuur. Het was een armknijpmoment. Dit is hier en nu! Broedende zeearenden, gezond en wel, in een Nederlands natuurgebied! Wat een rijkdom.

Nog geen twintig jaar geleden waren zeearenden in Nederland zeldzaam. Er overwinterden wel wat jonge exemplaren, maar in de zomer waren ze er nauwelijks. Laat staan dat ze hier gingen broeden. Er was simpelweg niet voldoende wildernis. Bovendien waren de zeearenden nog altijd aan het herstellen van de natuurtragedie van de laatste twee eeuwen: jacht, vergiftiging, habitatvernietiging, vervuiling, DDT en pcb's.

In 2004 gebeurde er iets wat niemand zo snel had zien aankomen. Het aantal overwinterende zeearenden was al geleidelijk toegenomen.

men. Maar ineens bleven ze ook 's zomers plakken, in het moeras van de Oostvaardersplassen. In 2005 vormde zich een paartje, dat een jaar later tot broeden kwam. De eerste Nederlandse zeearend werd geboren, onder grote landelijke belangstelling. Daar bleef het niet bij: het werden er ieder jaar meer, want de soort ging ook op andere plekken broeden. In 2020 waren er maar liefst twintig broedparen, van Flevoland tot de Zeeuws-Hollandse Delta en van de Biesbosch tot het Lauwersmeer.* In totaal kropen er in ons land al meer dan honderd jonge zeearenden uit het ei. En het einde is nog lang niet in zicht.

Wie dit twintig jaar geleden had voorspeld, zou ronduit zijn uitgelachen, maar het is echt waar: Nederland heeft een bloeiende populatie zeearenden. En ze kwamen hier op eigen kracht.

Die drie machtige roofvogels in de Biesbosch voelden als mijn eerste zeearenden in Nederland. Toch waren ze dat niet. Eén keer eerder had ik in ons land een zeearend gezien, maar dat was zo'n anticlimax dat ik de Nederlandse arenden sindsdien een beetje had genegeerd.

Die eerste en enige waarneming was in de Oostvaardersplassen, een paar jaar voor het eerste broedgeval in 2006. Op papier moest dat een topwaarneming zijn, maar ik voelde er helemaal niets bij. Ja, hooguit iets van... teleurstelling. Ik wandelde op een betonpad langs de rand van het natuurgebied en was me aan het verbazen over de treurige kaalheid. Over het gebrek aan wildernisgevoel. Over de grote aantallen herten, bezoekers en informatieborden. Het leek wel een kinderboerderij. En toen was daar opeens die ene zeearend, hoog in de lucht. Hij was onmiskenbaar: een statige zwever, met vleugels die te groot leken voor zijn lichaam. Hij zweefde, flapte, zweefde, alsmar rond: een uniek, zeldzaam stipje tegen een staalblauwe hemel.

Het was beslist een mooie waarneming, maar echt blij werd ik er niet van. Blij word je namelijk vooral van de context van een waarneming. Je kijkt immers altijd door een bril die is gevormd door kennis, ervaringen en omstandigheden. Een plantje is écht leuker als het zeldzaam is, een vogel écht mooier als hij een verhaal met zich

* Zie de tabel met zeearendgebieden en jongen op pagina 242.

meebrengt: over waar hij vandaan komt, hoe hij weet te overleven of hoe het hem als soort vergaat.

Voor mij vertelde die zeearend op dat moment maar één verhaal: dat van een vogel die hier misplaatst was. Hij hoorde immers thuis in échte wildernis, waar ik hem zelf in het verleden had gezien: in uitgestrekte rivierdelta's, op ruige kliffen, in noordelijke bossen vol wolven en beren. Niet in deze kale polder. Niet in een land dat al eeuwenlang volledig ten dienste staat van de mens en zijn landbouw, waar natuur is teruggedrongen tot de allerduinste marges. Ik had bijna medelijden met die zeearend. Ach, jongen toch, vlieg toch lekker terug naar de moerassen van Duitsland of Polen!

Ik had het natuurlijk mis, want niet lang daarna begon hier die wonderlijke explosie van onze eigen populatie zeearenden. Ze bleken hier wel degelijk thuis te horen. Ik volgde dat niet zo, want ik was veel te druk met naar het buitenland te vluchten, op zoek naar ruige wildernis. Ik werkte als walvisgids in Noord-Noorwegen en verloor daar mijn hart aan zeearenden. Ik zag zeearenden tijdens vakanties in het noordoostpuntje van Duitsland. En als natuurjournalist woonde ik met mijn gezin tweemaal een tijd in de Canadese wildernis, midden tussen de zeearenden met de witte kop.

Tijdens kanotochten en bij kampvuurtjes zat ik daar veel na te denken. Over 'natuur' en 'wildernis'. Over zorg en hoop. En over de culturele bagage die bepaalt door welke bril je naar wildernis kijkt. En in dat laatste jaar, dat met Eddie the Eagle, begon ik na te denken over die Nederlandse zeearenden.

Twee paradoxen begonnen mij te intrigeren. Ten eerste dat spectaculaire broedsucces tegen de achtergrond van de staat van onze natuur. Nog maar 14 procent van ons land bestaat uit natuur, zo becijfert het CBS. Daarmee staan we in Europa op de negentiende plaats. En die natuur holt ook nog eens in schokkend tempo achteruit. We verloren in dertig jaar tijd zo'n 70 procent van onze grutto's en mischien wel 75 procent van onze insecten. Soorten als duinpieper en ortolaan zijn we kwijt. Maar nog altijd verruilen we natuur voor asfalt en bedrijventerreinen. Het land klinkt in, de grond verdroogt, mest en microplastics sijpelen natuurgebieden binnen. Overal daalt stikstof neer, we spuiten onze gewassen vol pesticiden en dumpen

afval in natuurgebieden. Hoe kan het dan in vredesnaam dat soorten als zeearend, wolf en lynx, die ongenaakbare toppredatoren, die ultieme vertegenwoordigers van ongerepte natuur, zich juist nu in Nederland vestigen?

Was mijn zwartgallige natuurbeeld soms overtrokken? Zijn we dan toch geen trieste, uitzichtloze delta?

De tweede paradox is de tegenstrijdige manier waarop mensen zich in de loop der tijd tot arenden hebben verhouden. Nu raken ze ons in positieve zin: ze laten ons in verwondering achter. Ik merkte het aan mezelf en ik merkte het aan boswachter Thomas, daar in zijn boot in de Biesbosch: een arend zien is een intense ervaring. Zelfs voor professionals die ze wekelijks zien. Van oudsher hebben ze daarom in veel culturen een spirituele betekenis. Ze figureren als symbool van moed en kracht in de Griekse mythologie en de Bijbel. Ze prijken op de wapens van Duitsland en het oude Rome en op het grootzegel van de vs. En tegenwoordig vindt iedereen het geweldig dat er weer arenden in ons land broeden. Maar anderzijds hebben we ze eeuwenlang systematisch afgeslacht. Onze voorouders schoten ze enthousiast uit de lucht, hoe zeldzaam ze ook waren. Ze bestreden ze met vergif en vossenklemmen en zetten ze opgezet in vitrinekasten.

Hoe kan dat? Wat is er veranderd? Wat bepaalt nu door welke bril wij naar zeearenden kijken, en wat zegt dat over onszelf en onze maatschappij?

Over die twee paradoxen gaat dit boek. Wat bezielt die zeearenden dat ze hier zijn gaan broeden, in dit volle, getroebleerde land? En wat bezielt ons dat we daar nu zo anders op reageren dan nauwelijks een eeuw geleden?

Terwijl ik nog in Canada woonde, besloot ik op onderzoek uit te gaan. Ik bezocht een aantal waanzinnige plekken met Noord-Amerikaanse zeearenden. Meteen na terugkomst in Nederland stapte ik in het bootje bij boswachter Thomas. Ook met andere professionals ging ik op pad in Nederlandse zeearendgebieden. Ik las boeken en artikelen, sprak met allerlei kenners en groef in mijn eigen oude reisdagboeken, op zoek naar buitenlandse ontmoetingen met zeearenden.

Dit boek is het resultaat van die speurtocht. Het neemt u mee naar andere tijden, naar andere landen, naar de mooiste Nederlandse natuurgebieden en naar de fascinerende biologie van onze grootste roofvogel. Het gaat grotendeels over de Europese zeearenden, maar ook een klein beetje over de Noord-Amerikaanse.

Ik ben zelf geen expert en pretendeer ook niet dat te zijn. Daarom is in dit boek een grote rol weggelegd voor de mensen die echt weten waarover ze praten: boswachters, wetenschappers, beheerders, een kunstenaar, een fotograaf, een inheemse dorpsoudste. Zelf probeer ik uit al die verhalen een objectief beeld te destilleren. Maar hier en daar permitteer ik mij ook wel wat subjectieve gedachten en associaties.

Precies zoals tijdens dat armknijpmoment in dat bootje in de Biesbosch.

Tirannen der lucht

Het is het geslacht der Arenden, hetwelk de machtigste, sterkst gewapende en grootste verwoesters der Dieren oplevert. Hunne stoute geruste houding geeft eenen moed te kennen, die voor geen gevaar bevreesd is. [...] Wanneer zij rusten of hunnen Buit verslinden willen, kiezen zij daartoe doorgaans de hoogste duin van den omtrek, en het gebeurt niet zelden, dat men hen genoegzaam nabij kan komen, om ze te schieten.

Cornelius Nozeman & Christiaan Sepp,
Nederlandsche Vogelen, 1770-1829

Vogelliefhebber

Het is een gure junidag in het jaar 1902. Een ferme wind waait over de Overijsselse velden. Hoge populieren wuiven statig tegen een achtergrond van donkere wolkenflarden. In de verte draait de molen van Delden alsof de tijd heeft stilgestaan, alsof de wereld niet balanceert op de rand van een nieuw tijdperk. Dit voorjaar stonden de kranten bol van de fantastische moderne ontwikkelingen: de eerste elektrische stofzuiger, de eerste asfaltweg, de eerste auto die honderd twintig reed. Maar hier wuiven de populieren, hier maalt de molen – en hier stapt fier een baron door de velden, zoals baronnen al eeuwen door de velden stappen, met een trouwe hond op de hiel.

René baron Snouckaert van Schauburg is een kwieke veertiger met een imposante snor. Hij is een enthousiast vogelliefhebber. Op zijn hoed prijkt een mooi veertje. Om zijn nek hangt een verrekijker. Op zijn revers draagt hij een gloednieuw speldje van de Nederlandse Ornithologische Vereniging. Die heeft hij zelf vorig jaar opgericht samen met onderwijzer Jac. P. Thijsse, amateurbioloog en een rijzende ster in de Nederlandse natuurbescherming.

Snouckaert houdt even de pas in. Heel in de verte hoort hij een kwartelkoning, die in een akker zijn eigen Latijnse naam roept: ‘*Crex crex!*’ Ginds vliegt een koppel patrijzen weg; hoog in de lucht zingen veldleuweriken.

Het is fris: de zon komt nauwelijks door de bewolking heen. Toch heeft de baron het niet koud. Hij stapt stevig door in zijn leren laarzen, zijn handen diep weggestopt in de zakken van zijn manteljas.

Dan houdt Snouckaert stil. Geroutineerd speurt hij met zijn kijker de houtwallen langs. Even volgt hij een groene specht die golvend voor een bomenrij langsvliegt. Dan ziet hij in zijn kijkerbeeld opeens een ongewone vorm in het bladerdek. De baron kijkt nog